

ALLA TARASIUK (LUBLIN)

Książka polska w Mińsku na przełomie XIX–XX stulecia

Słowa kluczowe: książka polska, Mińsk, księgarnie, biblioteki

Keywords: Polish books, Minsk, bookshops, libraries

Abstract: The goal of this article is to present issues related to access to Polish books in Minsk. To this end, Polish activities have been presented in the realm of editing, book-selling and establishing libraries in Minsk in the late 19th and the early 20th centuries.

Wprowadzenie

Prezentowany artykuł ma na celu zaprezentowanie zagadnień związanych z wydawaniem i upowszechnianiem polskich książek w Mińsku, dzisiejszej stolicy Republiki Białoruś, który w owym czasie był jedynie prowincjonalnym ośrodkiem Kraju Północno-Zachodniego ze stolicą w Wilnie. Autorka artykułu stawia dwa podstawowe pytania badawcze. Pierwsze – czy możliwe było powstanie polskiego ośrodka wydawniczego w Mińsku? Drugie – w jaki sposób przeciętny czytelnik zamieszkujący w Mińsku lub jego okolicach mógł zapoznawać się z polskimi książkami?

Artykuł został oparty na wynikach przeprowadzonej kwerendy dokumentów w zespole Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie przechowywanego w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym z Wilnie, publikacjach z omawianej epoki (patrz *Aneks*), tytułach prasowych oraz dostępnej literaturze przedmiotu (patrz *Bibliografia*).

Polska produkcja wydawnicza

W imperium rosyjskim (poza Królestwem Polskim) przed 1915 r. polskie firmy wydawniczo-księgarskie funkcjonowały przede wszystkim w największych miastach, w których zamieszkiwały liczne rzesze Polaków, tj. w Kijowie, Wilnie, Petersburgu i Moskwie. Produkcja wydawnicza Polaków zamieszkujących w Rosji znacznie wzrosła w latach 1915–1918¹. Zwiększenie aktywności wydawniczej polskich przedsiębiorstw wynikało z faktu, że zajęte przez wojska państw centralnych Królestwo Polskie i zachodnia część Kresów Wschodnich (Wilno), przestały dostarczać licznie przybyłym wówczas w głąb Rosji polskim wychodźcom książki i podręczniki. Jak wielki był głód polskiej książki, dobitnie świadczą pojawiające się w wygnańczej prasie ogłoszenia, będące prośbą o wsparcie potrzebujących polskimi publikacjami².

Jak widać w powyższym zestawieniu nie pojawia się Mińsk. W poszukiwaniu odpowiedzi dlaczego tak było, należy podkreślić następujący czynnik. Przed wybuchem I wojny światowej głównym ośrodkiem polskiego życia kulturalnego, w tym i wydawniczo-księgarskiego było Wilno, w którym wydawano znaczną liczbę polskich książek, tytułów prasowych, które zaspokajały potrzeby całego Kraju Północno-Zachodniego, w tym i mieszkańców dzisiejszej Białorusi. W tej sytuacji w Mińsku ewentualny sukces mogły osiągnąć jedynie wydawnictwa, dotyczące spraw lokalnych. Przeciwno takiemu rozwojowi wypadków przemawiała jednak zbyt mała liczba wykształconych Polaków na tym obszarze, która mogłaby nabywać takie publikacje, a tym samym zapewnić im opłacalność finansową. Prawdziwość takiej tezy potwierdzają dane historyczne, np. w latach 1909–1914 na Kresach Wschodnich wydano łącznie 191 polskojęzycznych tytułów, w tego 110 w Wilnie, 75 w Kijowie, a tylko 6 w Mińsku i Kijowie³. W przypadku Mińska były to jedynie miejscowe „Kalendarze Mińskie”, z których część i tak była drukowana w Wilnie. Do wybuchu wojny pomimo podejmowanych prób nie udało się utworzyć żadnego tytułu praso-

¹ M. Korzeniowski, K. Latawiec, M. Gabryś-Sławińska, D. Tarasiuk, *Leksykon uchodźstwa polskiego w Rosji w latach I wojny światowej*, Lublin 2018, s. 322–332; K. Brzyska, *Książka polska w Rosji w latach 1914–1921. Zarys problematyki*, Folia Bibliologica. Biuletyn Biblioteki Głównej UMCS 34/35 (1986/1987), s. 81–83.

² Szerzej: M. Korzeniowski, M. Mądzik, D. Tarasiuk, *Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej*, Lublin 2007.

³ E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski: tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 35.

wego, w wyniku braku chętnych do opłacania abonamentu. Podejmującemu takie próby Włodzimierzowi Dworzaczkowi udało się jedynie wydać w latach 1912–1914 osiem jednodniówek pod wspólnym tytułem *Nad Świsłoczą*⁴.

Na uwagę zasługuje fakt, że zajęcie Wilna przez wojska niemieckie w lecie 1915 r. i tym samym odcięcie Mińska od napływu literatury z tego ośrodka, nie wpłynęło w większym stopniu na rozwój produkcji książek i broszur w tym ośrodku, pomimo znacznego wzrostu przebywającej tam ludności polskiej. Do Mińska napływała wówczas przede wszystkim polska literatura wydawana w Kijowie⁵. Na miejscu przed rewolucją lutową 1917 r. wydawano jedynie gazetę „Nowy Kurier Litewski” i czasopismo „Pogoń”⁶. O słabości polskiego ruchu wydawniczego może świadczyć fakt, że nawet miejscowi autorzy wydawali swoje dzieła w Wilnie lub Kijowie, np. Aleksander Szuro⁷.

Mińsk stał się większym polskim ośrodkiem wydawniczym dopiero po rewolucji lutowej. W latach 1917–1918 okazało się tam kilkadziesiąt polskich książek, broszur, kalendarzy i tytułów prasowych. Najwięcej publikacji wydało Towarzystwo Polskiej Wiedzy Wojskowej w ramach Biblioteki „Wiadomości Wojskowych” i Książnicy Żołnierza Polskiego im. A. Mickiewicza. W zasadzie ten wzrost produkcji polskich wydawnictw w Mińsku był wynikiem przeniesienia z przyczyn politycznych działalności tego towarzystwa z Kijowa do obecnej stolicy Białorusi⁸.

Zdecydowana większość książek polskich w Mińsku była drukowana w tym czasie w Drukarni Zjednoczenie.

Wśród wydawnictw książkowych przeważały publikacje ściśle wojskowe oraz publicystyka polityczna (patrz *Aneks*). Na uwagę zasługuje zwrócenie uwagi, że w Mińsku wydrukowano jedynie trzy zbiory poezji, wszystkie na koszt ich autorów⁹.

⁴ D. Tarasiuk, *Między nadzieją a niepokojem. Działalność społeczno-kulturalna i polityczna Polaków na wschodniej Białorusi w latach 1905–1918*, Lublin 2007.

⁵ M. Korzeniowski, *Za Złotą Bramą. Działalność społeczno-kulturalna w Kijowie 1905–1920*, Lublin 2009, s. 446–456.

⁶ M. Korzeniowski, K. Latawiec, M. Gabryś-Sławińska, D. Tarasiuk, *Leksykon*, s. 274–275, 278–279.

⁷ A. Szuro, *Igraszki. Wesolo smutne akordy*, Kijów 1916; A. Szuro, *Balabuszki. Uśmiechy zdrowego człowieka*, Kijów 1917.

⁸ J. Kuszlejko, *Książka polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1993, s. 59.

⁹ Z. Gozdawa-Godlewski, *Błędne ptaki: poezye*, ser. 2, nakł. Autora, Mińsk 1918; M. S. Kossakowski [M.S.K.], *Zbiorek. I smutek odejdzie*, nakł. Autora, Mińsk 1917; K. Leczycki, *Pierwsze utwory*, nakł. Autora, Mińsk 1918.

Księgarnie

Już od przełomu XIX i XX stulecia istniały na Białorusi księgarnie polskie, ale zasięg ich oddziaływania w tym czasie był ograniczony ze względu na wysokie ceny książek dla „przeciętnego” mieszkańca tych ziem.

W drugiej połowie dziewiętnastego wieku w Mińsku istniały dwie księgarnie polskie. Pierwsza, należąca do Bronisława Godlewskiego, przy ul. Kreszczeńskiej, z czytelnią i wypożyczalnią, która zakończyła działalność w końcu lat osiemdziesiątych XIX w. Część jej księgozbioru przejęła wówczas druga księgarnia polska w Mińsku, prowadzona przez Zofię Sawicką. Ta następnie stała się własnością kolejno Bogusława Adamowicza, Jana Filipowicza-Dubowika (od 1898 r.). Od niego odkupił ją we wrześniu 1900 r. Wacław Makowski, znany księgarz wileński, który założył w ten sposób filię mińską swojej wileńskiej księgarni. Jej Kierownikami byli Jan Życieński, a od 1909 r. Eufemia Wojtkiewicz. Makowski przeniósł swoją księgarnię do bardziej okazałego lokalu, czyli hotelu „Garni”, leżącego na skrzyżowaniu ulic Zacharzewskiej i Felicjańskiej. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że prezentowana księgarnia pełniła o wiele szerszą rolę w utrzymywaniu polskości na tych ziemiach niż tylko rozprowadzanie polskiej literatury, gdyż pomagała ona w organizowaniu koncertów i odczytów na cele tajnej polskiej oświaty na Mińszczyźnie lub innych instytucji. Była też punktem informacyjnym dla przedstawicieli sekcji Polskiego Towarzystwa „Oświata” i Towarzystwa Przyjaciół uczącej się Młodzieży Polskiej¹⁰. W związku z tym była regularnie rewidowana przez carskich urzędników, np. latem 1913 r. skonfiskowano broszurę „Republika demokratyczna w Nowej Zelandii” wydaną w Wilnie w 1907 r.¹¹

W latach 1900–1914 w Mińsku działała również „Księgarnia Katolicka”, na ul. Zacharzewskiej (w domu Jelskiego), sprzedająca literaturę religijną oraz dewocjonalia, prowadzona najpierw przez Józefa Norejkę, a później Józefa Słowińskiego¹².

¹⁰ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius (dalej: LVIA), f. 1135, ap. 21, b. 63, k. 60, List Parafjanowicza; L. Życka, M. Łęska, *Działalność popowstaniowa Polaków na Ziemi Mińskiej (materiały i wspomnienia)*, Warszawa 1939, s. 112–114; *Przemysł i handel polski w Mińsku Lit.*, Nad Świsłoczą, maj 1914, s. 25; Z. Kowalewska, *Ze wspomnień wygnańca*, Wilno 1912, s. 262; T. Zienkiewicz, *Polskie życie literackie w Mińsku w XIX i na początku XX wieku (do roku 1921)*, Olsztyn 1997, s. 89–92.

¹¹ *Sprawy księgarskie. Rewizja w księgarni W. Makowskiego*, Przegląd Księgarski, 15 IX 1913, nr 17–18, s. 93.

¹² LVIA, f. 1135, ap. 21, b. 63, k. 207, Notatka o działalności J. Norejki; *Przemysł i handel polski w Mińsku Lit.*, Nad Świsłoczą, maj 1914, s. 25.

Niektóre źródła podają również, że w latach 1909–1916 w Mińsku działała Księgarnia Naukowa Zofii Czerniawskiej¹³.

Biblioteki i czytelnie

Jedną z pierwszych tajnych polskich bibliotek-czytelni w Mińsku założono w 1902 r. Jej założycielami byli ks. Michalkiewicz, ówczesny dziekan miński, introligator Józef Norejko i panie Kostrowicka i Bronisława Rewieńska. Jednak wobec jej przechowywania w domu państwa Rewieńskich frekwencja czytelnicza była niewielka, chcąc temu zaradzić w 1903 r. przekazano ok. 100 tomów pod opiekę księży przy mińskiej katedrze. Wtedy też uzyskała nazwę Biblioteka im. Adama Mickiewicza. Lokal mieścił się w domu parafialnym. Jej prowadzenie nadzorował zarząd z ks. Michalkiewiczem na czele. Bibliotekarką pozostała Bronisława Rewieńska. Jednak przy bibliotece pracowało wiele osób: Świdowa, M. Gierłowiczówna, Olimpia Gronostajska, Brodowska, Wierzbicka, Władysława Sławińska, M. Legatowiczówna, K. Juchnowiczówna, J. Norejko i księża pracujący w parafii. Członkowie biblioteki składali wpisowe w wysokości od 5 do 50 rb., zaś czytelnicy dorośli składkę w wysokości 30 kop. miesięcznie, a dzieci i młodzież 15 kop. miesięcznie. Po kilku latach biblioteka posiadała prawie 2000 tomów i 70 czytelników¹⁴.

Po 1905 r. Polacy uzyskali o wiele większe możliwości, przynajmniej teoretycznie, podejmowania pracy narodowej, w tym i upowszechniania czytelnictwa polskiego. Zalegalizowano wówczas pomimo trudności Polską Bibliotekę Publiczną im. Adama Mickiewicza w Mińsku¹⁵. Zaczęto zakładać również inne biblioteki i czytelnie, co nie zawsze było łatwe wobec utrudniania przez władze carskie rozwoju polskiej kultury, np. prośba o otwarcie wielojęzycznej biblioteki z czytelnią rzymskokatolickiego Towarzystwa Dobroczynności w Bobrujsku z 13 VI 1906 r. została odrzucona, pod pretekstem, że jest ona niepotrzebna, gdyż istnieje już dział polski w bibliotece publicznej¹⁶. Pomimo takich trudności kilku polskim organizacjom udało się uzyskać odnośne zgody na prowadzenie bibliotek i czytelni.

Jedną z największych bibliotek posiadało Polskie Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne „Sokół” w Mińsku¹⁷. Na jej księgozbiór składało się w pierwszej kolejności

¹³ J. Kuszlejko, *Książka polska w Rosji*, s. 190–191.

¹⁴ LVIA, f. 1135, ap. 21, b. 63, 204, Notatka o czytelni Mickiewicza.

¹⁵ *Wiadomości bieżące*, Dziennik Wileński, 22 II (7 III) 1907, nr 42, s. 3.

¹⁶ D. Tarasiuk, *Między nadzieją*, s. 48.

¹⁷ *Wiadomości bieżące*, Dziennik Wileński, 22 II (7 III) 1907, nr 42, s. 3; D. Tarasiuk, *Polskie Towar-*

900 tomów ofiarowanych w 1907 r. przez dr. Pawłowskiego. W czytelni towarzystwa znajdowały się obok książek polskie gazety i czasopisma: „Dziennik Kijowski”, „Gazeta Warszawska”, „Mucha”, „Pobudka” i „Tygodnik Ilustrowany”¹⁸.

Kolejną polską organizacją, która prowadziła własną bibliotekę w Mińsku było Towarzystwo „Oświata” w Mińsku¹⁹. Otwarto ją (przynajmniej legalnie) 4 maja 1908 r. W chwili otwarcia posiadała ona około 700 tomów, z których większość stanowiła darowizna Józefa Tyszkiewicza z Łahojska²⁰. W tym miejscu należy też zauważyć, że władze nie zezwalały na otwieranie bibliotek przez koła mińskiej „Oświaty” w innych miejscowościach. Taki los spotkał m.in. prośbę oddziału pińskiego²¹. Z innych jednak źródeł wiemy, że oddziały te posiadały czytelnię z wypożyczalniami książek, np. koło w Rakowie²².

Już jednak w 1909 r. władze nasiliły kurs rusyfikacyjny i w związku z tym zaczęły zwalczać polską aktywność kulturalną. W tym celu postanowiono m.in. zlikwidować polskie biblioteki i czytelnie. W grudniu 1909 r. taki los spotkał biblioteki „Sokoła” i „Oświaty”. Placówce „Sokoła” zarzucono posiadanie zbyt dużej ilości polskich książek i gazet w stosunku do rosyjskich. Zarzut ten stał się podstawą wniosku o zdelegalizowanie „Sokoła”, który został jednak odrzucony²³. Z kolei na walnym zgromadzeniu zamykanej „Oświaty” oficjalnie sprzedano bibliotekę na licytacji i zwrócono uzyskane w ten sposób pieniądze ofiarodawcom. W rzeczywistości biblioteka miała działać nadal, tylko nielegalnie²⁴.

Intrygująco w tej sytuacji wygląda sprawa prowadzenia, prawdopodobnie bez jednośnego pozwolenia władz państwowych, biblioteki z czytelnią przez nieświeskie Towarzystwo „Ognisko”, posiadającej księgozbiór liczący około 3000 książek i gazet

rzystwo Sportowo-Gimnastyczne „Sokół” w Mińsku (1907–1914), Przegląd Polonijny (Kraków) 26 (2000), z. 3, s. 84.

¹⁸ Spis inwentarzowy przeprowadzony 23 XI 1908 r. wykazał w bibliotece 579 pozycji beletrystycznych, 214 naukowych i społecznych oraz kilkadziesiąt niesklasyfikowanych. Rok później ich liczba spadła o połowę, co wiązało się prawdopodobnie z ukryciem książek patriotycznych. D. Tarasiuk, *Między nadzieją*, s. 48.

¹⁹ M. Porowski, *Praca społeczna kobiety – Polki na Mińszczyźnie na polu oświaty ludowej w okresie 1900–1916*, Nieśwież [1929], s. 7.

²⁰ *Echa Mińskie*, Kurier Litewski, 17(30) V 1908, nr 113, s. 3; Siedziba biblioteki mińskiej „Oświaty” znajdowała się na plebani kościoła św. Symeona i Heleny.

²¹ D. Tarasiuk, *Między nadzieją*, s. 48.

²² L. Życka, M. Łęska, *Działalność*, s. 66.

²³ *Z Mińska*, Goniec Codzienny, 4 (17) I 1911, nr 2, s. 2; D. Tarasiuk, *Między nadzieją*, s. 48.

²⁴ M. Porowski, *Praca*, s. 11.

w języku polskim i jedynie kilkadziesiąt w języku rosyjskim. W 1908 r. biblioteka działająca pod nazwą Książnicy Ogniska Nieświeskiego opracowała statut określający m.in. zasady korzystania z wypożyczalni, wydała katalog swoich zbiorów oraz opublikowała obszerny inwentarz²⁵.

Największy księgozbiór polskich wydawnictw posiadała biblioteka sekcji literackiej „Ogniska Polskiego” w Mińsku. Składał się on w większości z 6 tys. tomów ofiarowanych przez Ludwika i Julię Czernichowskich z Orszy²⁶. Jej zasób oraz krąg czytelników, wywodzących się głównie ze sfer wyższych, nie budził sprzeciwu ze strony władz rosyjskich. Jej działalność przerwał dopiero wybuch wojny. Później, w kwietniu 1916 r. wznowiła pracę czytelnia²⁷.

Niestety, znane źródła historyczne nie podają informacji o ewentualnej działalności polskich bibliotek i czytelni. Można też przypuszczać, że istniały one przy placówkach szkolnych polskich organizacji ratowniczych.

Biblioteki polskie nie były oczywiście dostępne wszystkim. Każda z nich pobierała opłaty w różnej formie za wypożyczenie lub czytanie pozycji znajdujących się w ich księgozbiorach. Na ogół nie były to stawki nazbyt wysokie, ale dla pewnej części potencjalnych czytelników stanowiły znaczącą przeszkodę, np. członkowie nieświeskiego „Ogniska Polskiego” mieli korzystać z jego biblioteki bezpłatnie, ale goście mieli opłacać 3 rb. składki rocznej i 1 rb. zastawu za każdą wypożyczoną książkę. Statut określał również, że miejscowi mogli pożyczać jednorazowo do 2 książek na dwa tygodnie, a przyjezdni do 4 książek na miesiąc. Wprowadzono również kary za nieterminowy zwrot książek²⁸. Z tego wynika, że oferta przedstawianych bibliotek najczęściej była skierowana do tzw. warstw średnich społeczności polskiej.

* * *

Podsumowując niniejszy artykuł, należy stwierdzić, że na przełomie XIX–XX w. Mińsk nie był silnym ośrodkiem wydawniczym. Nie oznacza to jednak, że miejscowi Polacy nie byli pozbawieni dostępu do polskiej literatury wydawanej w innych miastach, głównie w Wilnie, a po zajęciu tego miasta przez Niemców w 1915 r., w Kijowie. Mogli oni nabywać ją przede wszystkim w mińskiej filii wileńskiej księgarni Makowskiego, która była dobrze zaopatrzona. Zainteresowani, szczególnie ci anga-

²⁵ *Książnica „Ogniska Polskiego” w Nieświeżu*, Nieśwież 1908.

²⁶ *Z Mińska*, *Goniec Wileński*, 28 II(13 III) 1909, nr 48, s. 2.

²⁷ *Kronika zamiejscowa*, *Gazeta Polska*, 6(19) IV 1916, nr 96, s. 2.

²⁸ *Książnica „Ogniska Polskiego” w Nieświeżu*, Nieśwież 1908.

żujący się w polską działalność społeczną, mieli także dostęp do legalnych i tajnych bibliotek i czytelnicy prowadzonych przez różne organizacje polskie. Łatwość dostępu do polskiej książki, jak się można domyślać, przyczyniała się do niepowodzeń nielicznych prób wydawniczych podejmowanych w Mińsku.

Aneks: Publikacje polskojęzyczne wydane w Mińsku w latach 1898–1918²⁹

Książki i broszury

Bagiński Henryk, *Formacje polskie w armii rosyjskiej, cz. 2, Brygada i dywizja strzelców polskich*, Mińsk 1918.

Czem się kierować na polskiej ziemi? Co to jest socjalizacja i unarodowienie ziemi, Mińsk 1918.

Dąbrowskiemu Janowi Henrykowi generałowi, twórcy pierwszych legionów w 100 rocznicę zgonu w hołdzie, Mińsk 1918.

Do polskich żołnierzy. Nie dajcie się oszukać, Mińsk 1918.

Dolecka Wanda, *Legiony polskie Dąbrowskiego we Włoszech i Hiszpanii walczące*, Mińsk 1918.

Hornowski Władysław, *Takimi byliśmy – innymi nie musimy*, Mińsk 1918.

Jak będziemy gospodarzyć na polskiej ziemi: co mamy robić po powrocie do kraju, Mińsk 1918.

Kawalec Rajmund, *Tadeusz Kościuszko. Życiorys*, Mińsk 1917.

Kowalczyk Jan, *Pruska Polska ostoją niemieckiego militarysty*, Mińsk 1918.

Książnica „Ogniska Polskiego” w Nieświeżu, Nieśwież 1908.

Massonius Marian, *Tadeusz Kościuszko. Hołd Ziemi Mińskiej dla Naczelnika narodu w setną rocznicę zgonu*, Mińsk Litewski 1917.

Modlitwy legionów polskich, Mińsk 1918.

Powrót do Polski z wygnania wojny 1914–1918, Mińsk 1918.

Statut Polskiego Towarzystwa „Oświata” w Mińsku, Mińsk 1907.

Statut Polskiego Towarzystwa Sportowo-Gimnastycznego „Sokół” w Mińsku Lit., Mińsk 1907.

Statut Związku Wojskowych Polaków Frontu Zachodniego, Mińsk 1917.

Statut Związku Ziemian, Mińsk 1917.

²⁹ W wykazie pominięto kilkanaście pozycji dotyczących problematyki ściśle wojskowej wydanych w latach 1917–1918. Umieszczono zaś wydawnictwa, które zostały wydrukowane poza Mińskiem, ale na stronie tytułowej jako miejsce wydania podają to miasto.

Tymczasowy program dla niższych szkół początkowych Rady Polskiej Ziemi Mińskiej wraz z regulaminem szkolnym, cz. 1, Mińsk 1918.

Wasiewicz Czesław, *Projekt założenia ogrodów państwowych, Mińsk 1918.*

Wejtko Władysław, *Szkolnictwo – rodzina – skauting i komitety rodzicielskie, Mińsk 1918.*

Wskazówki dla nauczycielek ludowych i program szkółek początkowych, Mińsk Litewski 1917.

Wydział Kulturalno-Oświatowy. Program i organizacja pracy kulturalno-oświatowej w Polskiej Sile Zbrojnej, Mińsk Litewski 1917.

Zalewska Waleria, *Podręcznik dla matek i wychowawczyń, Mińsk 1917.*

Literatura piękna

Adamowicz Bogusław, *Melodye*, nakł. Księgarni Filipowicz-Dubowika, Mińsk 1898 [druk: Warszawa].

Gozdawa-Godlewski Zygmunt, *Błędne ptaki: poezye*, ser. 2, nakł. Autora, Mińsk 1918.

Kossakowski Michał Stanisław [M.S.K.], *Zbiorek. I smutek odejdzie*, nakł. Autora, Mińsk 1917.

Leczycki Kazimierz, *Pierwsze utwory*, nakł. Autora, Mińsk 1918.

Wierzbicki Józef Stanisław, *O brzasku*, nakł. Księgarni Filipowicz-Dubowika, Mińsk 1898 [druk: Warszawa].

Czasopisma

„Antychryst”, 1917–1918.

„Dziennik Miński”, 1917–1918.

„Goniec Miński”, 1918.

„Gwiazda Zaranna”, 1910–1911.

„Nad Świsłoczą”, 1914.

„Nowy Kurier Litewski”, 1915–1917.

„Placówka” (Mińsk, Bobrujsk), 1917–1918.

„Pogoń”, 1915–1916.

„Polska Prawda”, 1917–1918.

„Straży imienia Marii”, 1906.

„Wiadomości Wojskowe”, 1917–1918.

„Wieś i Zaścianek”, 1917–1918.

„Żołnierz Polski” (Mińsk, Bobrujsk), 1917–1918.

Kalendarze

- Kalendarz Miński na rok zwyczajny 1907*, Mińsk 1907.
Kalendarz Miński na rok przestępny 1908, Mińsk 1908.
Kalendarz Miński na rok zwyczajny 1910, Wilno 1910.
Kalendarz Miński na rok przestępny 1912, Wilno 1911.
Kalendarz Miński na rok przestępny 1913, Wilno 1912.
Kalendarz Miński na rok 1918, Mińsk 1918.
Nad Świsłoczq. Kalendarz Miński na rok 1914, Wilno 1914.
Polski Kalendarz Wojskowy na rok 1918, Mińsk 1918.

Jednodniówki

- Na Straży*, Mińsk 1918.
Nad Świsłoczq, Mińsk 1912–1914.
Siew Bellony. Jednodniówka pod kierunkiem Witolda Rawicz-Kosińskiego, Mińsk 1918.

Mapy

- Dworzaczek Włodzimierz, *Mapa ziem dawnej Polski. Według granic ustalonych w 1815 r.*, Mińsk 1917.

Źródło: M. Winnicki, *Bibliografia druków polskich wydawanych w Rosji w czasie wojny*, „Przegląd Księgarski”, nr 7, 15 IV 1919, s. 182–184; nr 8, 15 V 1919, s. 202–205; nr 9–10, 15 VI – 15 VII 1919, s. 226–229; nr 11–13, 15 VIII – 15 X 1919; s. 240–241; *Bibliografia Historii Polski XIX i XX wieku*, t. 3, 1865–1918, wol. 1, red. S. Sokołowska, I. Ossowska, Warszawa 2000; D. Tarasiuk, *Między nadzieją a niepokojem. Działalność społeczno-kulturalna i polityczna Polaków na wschodniej Białorusi w latach 1905–1918*, Lublin 2007.

Nadesłany: 10 X 2018

Nadesłany po poprawkach recenzyjnych: 19 II 2019

Zaakceptowany: 21 II 2019

mgr Alla Tarasiuk
Biblioteka Główna
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ul. Idziego Radziszewskiego 11
20–031 Lublin
a.tarasiuk@poczta.umcs.lublin.pl

Polish books in Minsk in the late 19th and the early 20th centuries

The article presents access to Polish books in Minsk. The author presents activities related to editing, book-selling and establishing libraries by the local Poles in the late 19th and the early 20th centuries. Polish publishing activities were instigated sporadically in Minsk before 1917. However, the city's Polish inhabitants were not denied access to Polish literature. They could purchase Polish books in Makowski's bookshop or resort to legal as well as clandestine Polish libraries and reading rooms managed by various Polish organizations. It is clear that access to Polish books contributed to attempts, albeit aborted, at printing them in Minsk, e.g. by Włodzimierz Dworzaczek.

Translated by: Ewa Dratwa